

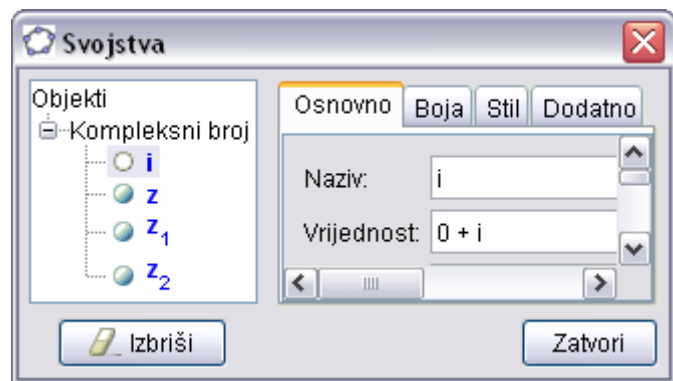
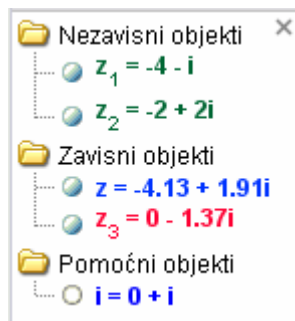
Kompleksni brojevi u GeoGebri

S kompleksnim se brojevima u srednjoškolskim programima matematike susrećemo u drugom i četvrtom razredu. Dohvaćamo se pritom i prikaza kompleksnih brojeva u Gaussovoj ravnini. Može li Geogebri koordinatni sustav, odnosno njen grafički prikaz, poslužiti za prikaz kompleksnih brojeva? Može li interpretirati računске operacije s tim brojevima na način na koji se definira računске operacije s kompleksnim brojevima? Odgovor je potvrđan, čak štoviše vrlo složene izračune možete izvesti veoma brzo i pouzdano uz istovremenu predodžbu rezultat i međukoraka.

'Paljenje' kompleksne ravnine

GeoGebra ne podržava kompleksne brojeve izravno, ali vi možete koristiti točke koje će simulirati operacije s kompleksnim brojevima.

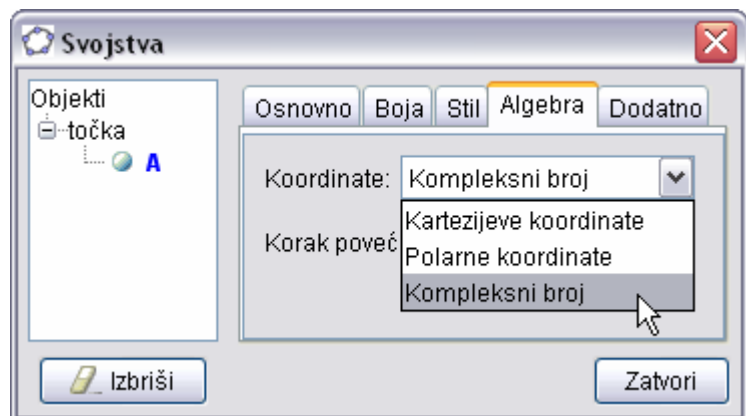
Primjer. Upišete li kompleksni broj $z_1 = -4 - i$ u traku za unos dobit ćete točku $(-4, 1)$ u grafičkom prikazu. U algebarskom prozoru koordinate ove točke bit će prikazane kao $-4 - i$.

Napomena. Nakon prvog definiranog kompleksnog broja program će automatski rezervirati varijablu i za uređeni par $(0, 1)$, odnosno kompleksni broj $0 + 1i$, koji neće biti prikazan a njegov će se algebarski zapis naći u mapi *Pomoćni objekti*.

Pretvaranje već konstruiranih točaka u kompleksne brojeve.

Ako već imate nacrtanu točku koordinatnog sustava i u *algebarskom prikazu* vidite njene Kartezijeve koordinate možete u bilo kojem trenutku prijeći na algebarski zapis kompleksnog broja. Otvorite dijaloški okvir *Svojstva* za točku i odaberite 'Kompleksni broj' iz padajućeg izbornika 'Koordinate' na kartici *Algebra*.

Polarne koordinate. Primijetite na slici da u padajućem izborniku imamo na raspolaganju i polarne koordinate za točke. Geogebra razlikuje polarne koordinate od Kartezijevih po 'točka zarezu' među koordinatama. To značajno može olakšati unos kompleksnih brojeva. Na

primjer, kompleksni broj $\frac{\sqrt{2}}{2} + i\frac{\sqrt{2}}{2}$ možemo zadati polarnim koordinatama $(1; \pi/4)$ ili

$(1; 45^\circ)$, umjesto da upisujemo $\text{sqrt}(2)/2 + \text{sqrt}(2)/2 i$. Na kartici *Algebra* dijaloškog okvira *svojstva* potom prebacite polarne koordinate točke u kompleksni broj.

Računske operacije

Primjeri zbrajanja i oduzimanja

$(2 + 1i) + (1 - 2i)$ daje kompleksni broj $3 - 1i$.

$(2 + 1i) - (1 - 2i)$ daje kompleksni broj $1 + 3i$.

GeoGebra u izrazima prepoznaje realne i kompleksne brojeve.

$3 + (4 + 5i)$ daje kompleksni broj $7 + 5i$.

$3 - (4 + 5i)$ daje kompleksni broj $-1 - 5i$.

Primjeri množenja i dijeljenja

$(2 + 1i)(1 - 2i)$ ili $(2 + 1i) * (1 - 2i)$ daje kompleksni broj $4 - 3i$.

$(2 + 1i) / (1 - 2i)$ daje kompleksni broj $0 + 1i$.

$3 / (0 + 1i)$ daje kompleksni broj $0 - 3i$.

$3 * (1 + 2i)$ daje kompleksni broj $3 - 6i$.

Napomena: Uobičajeno množenje $(2, 1) * (1, -2)$ daje skalarni umnožak dviju točaka (dvaju vektora).

Potenciranje kompleksnih brojeva

$(1 + 2i)^2$ daje kompleksni broj $-3 + 4i$.

i^{100} daje broj $1 + 0i$.

$(\text{sqrt}(2)/2 + \text{sqrt}(2)/2 i)^4$ daje broj $-1 + 0i$.

Modul kompleksnog broja dobije se funkcijom $\text{abs}()$.

$\text{abs}(\text{sqrt}(2)/2 + \text{sqrt}(2)/2 i)$ daje vrijednost 1 .

Složeniji primjeri

- Izračunajte $\frac{z^6 + |z| + i^{-111}}{|z|^2 + i^{111}}$, gdje je $z = -\frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i$.

Upišite u traku za unos: $z = -\text{sqrt}(3)/2 + 1/2 i$

I potom: $(z^6 + \text{abs}(z) + i^{(-111)}) / ((\text{abs}(z))^2 + i^{111})$

Geogebra daje rezultat: $-0.5 + 0.5i$.

- Izračunajte $\left[\sqrt[3]{2} \left(\cos \frac{5\pi}{12} + i \sin \frac{5\pi}{12} \right) \right]^{42}$

Upišite: $(\text{cbrrt}(2)(\cos(5\pi/12) + i \sin(5\pi/12)))^{42}$. Rezultat je broj $z = 0 - 16384i$.

Skup točaka kompleksne ravnine

Često u našim srednjoškolskim zbirkama zadataka, na kraju cjeline kompleksnih brojeva, nalazimo na zadatke s određivanjem skupa brojeva u Gaussovoj ravnini koji zadovoljavaju

određeni uvjet. Zadatak na koji sam naišao prateći jedan od hrvatskih web foruma sličan je tim zadacima, a teži utoliko što nije zadan s točno određenim brojevima.

Zadatak. Odredi skup svih kompleksnih brojeva z određenih uvjetom $\operatorname{Re} \frac{z - z_1}{z - z_2} = 0$.

Algebarsko rješenje

Uzmemo li da je $z = x + yi$, $z_1 = x_1 + y_1i$, $z_2 = x_2 + y_2i$, onda nakon uvrštavanja dobivamo:

$$\frac{z - z_1}{z - z_2} = \frac{(x - x_1)(x - x_2) + (y - y_1)(y - y_2)}{(x - x_2)^2 + (y - y_2)^2} + \frac{(x - x_2)(y - y_1) - (x - x_1)(y - y_2)}{(x - x_2)^2 + (y - y_2)^2}i$$

Kako je $z \neq z_2$, slijedi:

$$(x - x_1)(x - x_2) + (y - y_1)(y - y_2) = 0.$$

Ovu jednakost možemo pisati i u obliku

$$\left(x - \frac{x_1 + x_2}{2}\right)^2 + \left(y - \frac{y_1 + y_2}{2}\right)^2 = \left(\frac{x_1 - x_2}{2}\right)^2 + \left(\frac{y_1 - y_2}{2}\right)^2.$$

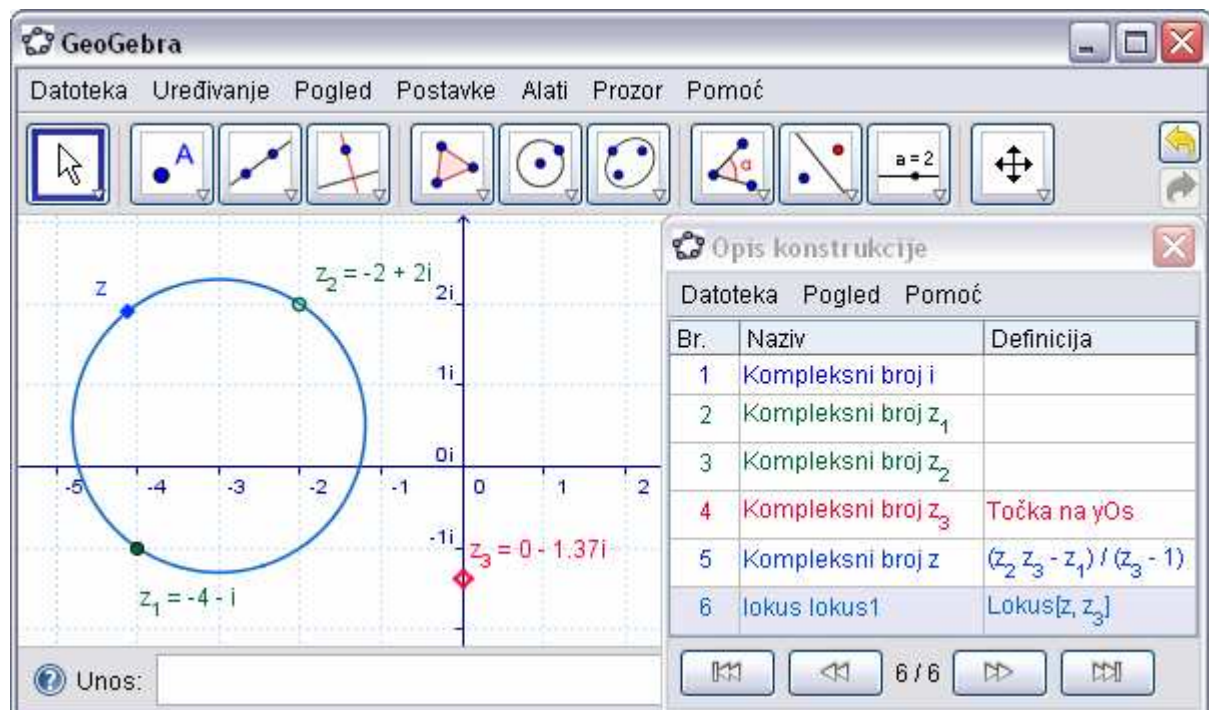
Desna strana te jednakosti zapravo je kvadrat polovine udaljenosti z_1 i z_2 . Traženi skup točaka je kružnica sa središtem u točki

$$z_0 = \frac{x_1 + x_2}{2} + \frac{y_1 + y_2}{2}i,$$

S promjerom koji je udaljenost z_1 i z_2 ali bez točke z_2 .

Rješenje uz pomoć GeoGebre

Tijekom rješavanja zadatka na forumu došlo je, u jednom trenutku, do pogrešne interpretacije dobivenog ispravnog algebarskog rješenja, a s druge strane e učenik koji je postavio zadatak zamolio je da mu se pomogne problem riješiti u računalnom programu dinamične geometrije. Učinio mi se to krupan zalogaj na prvi pogled, ali kako ćete se i sami uvjeriti uz malo prilagodbe 'filozofiji' računalnog programa, možemo dobiti veoma jednostavno i elegantno rješenje.

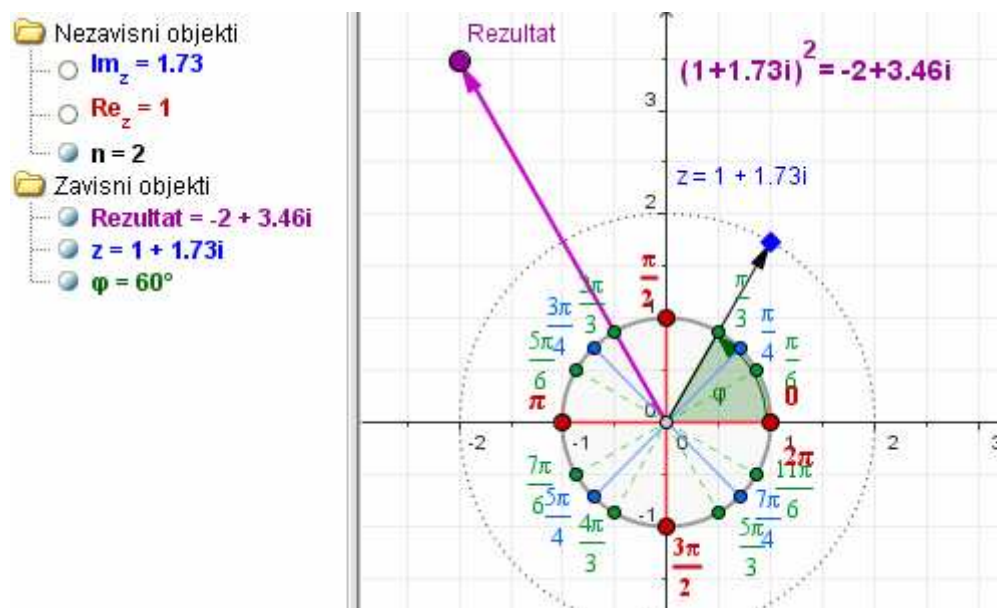

Na priloženoj slici, iz otvorenog programskog prozora *Opisa konstrukcije*, vidi se da je riječ o svega šest koraka konstrukcije. Zapravo o pet koraka jer definiranje točke (0, 1) kao broja i izvrši program automatski dočim korisnik stane zadavati kompleksne brojeve. Dakle, ova je konstrukcija izvedena na sljedeći način:

1. Zadan je kompleksni broj z_1 kao nezavisna točka, odnosno točka koja se slobodno može povlačiti po koordinatnom sustavu.
2. Na isti je način zadan kompleksni broj z_2 .
3. Broj z treba predstavljati skup svih brojeva koji moraju ispunjavati zadani uvjet, pa njega nećemo konstruirati kao nezavisan objekt već kao zavisan. Osnovni je problem kako postaviti uvjet da $\operatorname{Re} \frac{z-z_1}{z-z_2}$ bude jednak nuli. Izraz $\frac{z-z_1}{z-z_2}$ je zapravo kompleksni broj koji označimo kao z_3 . Ako je realni dio tog broja jednak nuli onda je on u kompleksnoj ravnini smješten na imaginarnoj osi, pa stoga taj broj zadamo naredbom kroz traku za unos: $z_3 = \text{Točka}[yOs]$.
4. Iz relacije $z_3 = \frac{z-z_1}{z-z_2}$ izrazimo z i taj broj kroz traku za unos zadamo naredbom $z = (z_2 z_3 - z_1) / (z_3 - 1)$.
5. Povlačimo li sada točku z_3 po osi ordinata možemo uočiti da točka z izvodi kružno gibanje. Bit ćemo sigurniji u to da je riječ o kružnici ukoliko zadamo naredbu $\text{Lokus}[z, z_3]$, kojom ćemo dobiti upravo skup svih kompleksnih brojeva koji zadovoljavaju postavljene uvjet zadatka.

Iz dobivenog *lokusa* vidi se da je riječ o kružnici, čiji je promjer dužina s rubnim točkama z_1, z_2 . Njeno polovište središte je kružnice. Do jednadžbe te kružnice možemo doći naredbom $k = \text{Kružnica}[z, z_1, z_2]$, a do koordinata središta naredbom $S = \text{Središte}[k]$.

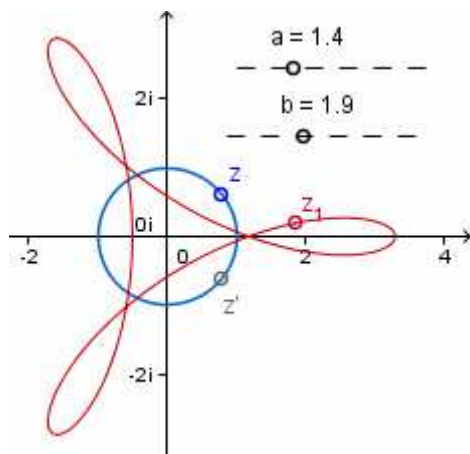
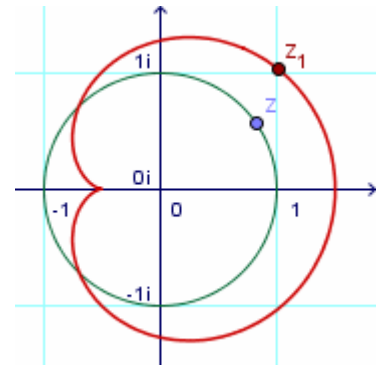
Potenciranje kompleksnih brojeva

Ova je slika preuzeta s *Riznice matematičkih apleta* (<http://apleti.normala.hr>), a predstavlja alat u kojem korisnik može izračunati potenciju kompleksnog broja, uz predodžbu njegovog modula i argumenta u trigonometrijskom zapisu broja. Dovoljno je da korisnik izmjeni realni i imaginarni dio broja, te zada eksponent potencije. Cijeli postupak određivanja rezultata krajnje je jednostavan. Dvoklikom na aplet na toj stranici možete preuzeti datoteku na svoje računalo i zavirit u izbornik *Opis konstrukcije*.

Transformacije u kompleksnoj ravnini

Neke poznate figure koje možemo inače opisati mehaničkim gibanjem točaka u ravnini ili ih zadati jednadžbama, u kompleksnoj ravnini možemo dobiti krajnje jednostavnim transformacijama. Tako **kardioidu** dobijemo preslikavanjem kružnice polumjera jedan po formuli $\frac{1}{2}z^2 + z$. U GeoGebri točku na kružnici preslikamo po toj formuli, a potom koristimo naredbu *Lokus*.

Transformacije kružnice. U jednom od ranijih brojeva MiŠ-a pokazali smo kakve se sve oblike može dobiti naredbom

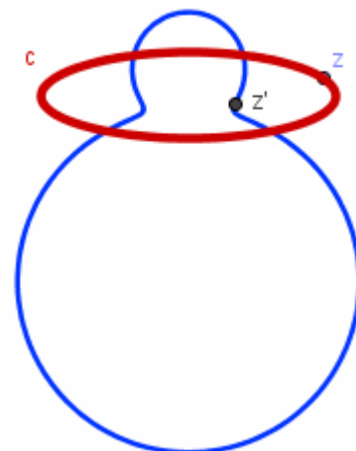
Krivulja $[a \cos(2t) + b \cos(t), a \sin(2t) - b \sin(t), t, 0, 2\pi]$ mijenjajući parametre a i b . Te zanimljive oblike možemo postići i u kompleksnoj ravnini. Neka je z točka na kružnici i z' konjugirani broj broja z .

Definirajmo broj $z_1 = az^2 + bz'$, gdje su a i b ranije definirani parametri u intervalu od 0 do 5. Naredbom *Lokus*[z_1, z] dobijemo krivulju kakvu vidite na slici i razne druge oblike kad se mijenjaju vrijednosti parametara.

Igra sa savitljivom tikvicom. Pogledajte sliku 'tikvice' i elipse. Može li se tikvica provući kroz elipsu? Da može, jer sve se odvija u kompleksnoj ravnini i tikvica se na vrlo zanimljiv način izobličuje kada mijenjate koeficijente u jednadžbi elipse. Ova tikvica je zapravo skup točaka koji dobijemo kada točke elipse transformiramo po formuli:

$$z' = \frac{20z}{|z|^2}$$

Evo zapisa cijele konstrukcije rađene prema ideji kolege Marca Rouxa (www.apmep.asso.fr).

Br.	Naziv	Naredba	Vrijednost
1	broj a		a = 8
2	broj b		b = 2.3
3	broj p		p = 0
4	broj q		q = 1.2
5	elipsa c	$(x - p)^2 / a^2 + (y - q)^2 / b^2 = 1$	c: $0.03x^2 + 0.38y^2 - 0.91y = 1.46$
6	Kompleksni broj z	Točka[c]	$z = 7.34 + 2.11i$
7	Kompleksni broj i		$i = 0 + i$
8	Kompleksni broj z'	$20 z / \text{abs}(z)^2$	$z' = 2.52 + 0.72i$
9	lokus tikvica	Lokus[z', z]	tikvica

Ugodna zbava!